

# Wprowadzenie

## § 1. Podstawowe założenia pracy

Faktycznie na przestrzeni ostatnich lat obserwujemy postępujący rozwój alternatywnych metod rozwiązywania sporów, które cieszą się ogromnym zainteresowaniem badawczym. Przyczyn zainteresowania tą tematyką należy doszukiwać się zarówno w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, jak również w zmianach, jakie zachodzą w sposobie oddziaływania prawa na współczesne stosunki społeczne. Konflikty towarzyszą każdej dziedzinie naszego życia, stanowią naturalne zjawisko związane z funkcjonowaniem człowieka w przestrzeni społeczno-prawnej. Pojęcie konfliktu opisywane jest przez wielu przedstawicieli nauk społecznych: prawników, politologów, socjologów, pedagogów i psychologów<sup>1</sup>. Zgodnie z popularną definicją *Ch. Moore'a* konflikt jest formą współzawodnictwa między ludźmi lub grupami ludzi. Jest to sytuacja, w której co najmniej dwie zależne od siebie osoby spierają się o ograniczone zasoby bądź o realizację interesów, które są – lub wydają się być – niemożliwe do pogodzenia<sup>2</sup>. W odniesieniu do momentu powstania sporu, a więc postępującej eskalacji konfliktu, prawodawca od lat poszukuje metod i tworzy ramy formalno-prawne do rozstrzygania sporów. Katalog metod rozstrzygania sporów pozostaje nadal katalogiem otwartym. Organami władnymi rozwiązywać spory są już nie tylko sądy, ale również mediatorzy, negocjatorzy czy arbitrzy w sądach arbitrażowych. Obserwujemy również proces przekazywania kompetencji w dokonywaniu czynności zastrzeżonych tylko dla sądów wykwalifikowanym funkcjonariuszom publicznym, a w szczególności notariuszom. W niniejszej pracy zajmuję się problematyką modeli, trybów, metod i sposobów rozstrzygania spraw spadkowych. Rozstrzygać sprawy nie zawsze oznacza je rozwiązywać, bo często wiąże się to jedynie z wydawaniem arbitralnych rozstrzygnięć przez sądy. W tym względzie poszukuje się alternatywnych metod służących co do zasady rozwiązywaniu spraw, a więc osiągnięciu trwałego kon-

---

<sup>1</sup> E. Gmurzyńska, R. Morek, *Mediacje. Teoria i praktyka*, Warszawa 2009, s. 52.

<sup>2</sup> Ch. Moore, *Effective Mediation*, Colorado 1988, s. 2.

sensu, który w konsekwencji doprowadzi do zakończenia konfliktu. Dlatego prezentując alternatywne metody rozstrzygania (użycie sformułowania „rozstrzyganie” jest jak najbardziej celowe z uwagi na kompetencje wymiaru sprawiedliwości w tej dziedzinie prawa) spraw spadkowych, piszę nie tylko o metodach polubownych rozwiązywania spraw spadkowych, ale także podejmuję próbę rozprawy z każdym z możliwych sposobów rozstrzygania spraw spadkowych, traktując określenie „alternatywne” jako swobodę wyboru trybu, w jakim strony władne są rozwiązać swoją sprawę spadkową.

W alternatywnych metodach rozwiązywania sporów upatruje się szybkich, odformalizowanych i oszczędnych w kosztach, skutecznych metod rozwiązywania sporów. Pojęcie ADR (skrót wywodzi się z języka angielskiego: *Alternative Dispute Resolution*) powstało w Stanach Zjednoczonych<sup>3</sup>. Mimo to, że stworzono je dopiero pod koniec lat 70. XX w., przyjęło się tak szybko, że dekadę później było już powszechnie stosowane<sup>4</sup>. Istnieją co najmniej cztery koncepcje, wobec czego tryby alternatywne znajdują zastosowanie. Alternatywny sposób rozwiązywania sporów to każdy tryb postępowania spornego, który odbiega od klasycznego procesu sądowego<sup>5</sup>. Przez alternatywne metody rozwiązywania sporów należy rozumieć takie działania w ramach procesu cywilnego i wykonywania władzy sądowniczej, które umożliwiają nieantagonistyczne zakończenie sporu, w tym przede wszystkim podejmowane przez sędziów czynności, które mają na celu doprowadzenie do zawarcia ugody<sup>6</sup>. Zgodnie z inną koncepcją alternatywne metody rozwiązywania sporów to różne metody stanowiące alternatywę dla postępowania przed sądem powszechnym, w tym arbitraż<sup>7</sup>. Ostatnia z koncepcji alternatywnych metod rozwiązywania sporów zakłada wyłączenie z zakresu ADR nie tylko procesu sądowego, ale także pozasądowego arbitrażu (i mechanizmów zbliżonych do niego), jako metod opartych na modelu adjudykacyjnym, tj. polegającym na wydaniu wiążą-

---

<sup>3</sup> A. Kalisz, A. Zienkiewicz, *Mediacja sądowa i pozasądowa*. Zarys wykładu, Warszawa 2009, s. 26.

<sup>4</sup> J. Lande, *Getting the Faith: Why Business Lawyers and Executives Believe in Mediation*, HNL 2000, Nr 5, s. 140.

<sup>5</sup> L. Morawski, *Proces sądowy a instytucje alternatywne (na przykładzie sporów cywilnych)*, PiP 1993, Nr 1, s. 21.

<sup>6</sup> L. Morawski, *Główne problemy współczesnej filozofii prawa. Prawo w toku przemian*, Warszawa 1999, s. 228.

<sup>7</sup> A. Korybski, *Alternatywne rozwiązywanie sporów w USA. Studium teoretycznoprawne*, Lublin 1993, s. 157.

cego strony orzeczenia, które to ujęcie dominuje w Europie<sup>8</sup>. Wyróżniamy trzy podstawowe metody ADR: negocjacje, mediacje oraz arbitraż.

Powszechną w Polsce metodą rozwiązywania spraw spadkowych jest rozstrzyganie ich przed wymiarem sprawiedliwości, względnie powierzenie określonych ustawą czynności w sprawach spadkowych notariuszom. Mediacje są dotychczas najbardziej znaną, alternatywną metodą rozwiązywania sporów w sprawach rodzinnych, konsumenckich oraz gospodarczych<sup>9</sup>. Korzystanie z alternatywnych metod rozwiązywania sporów dotyczy wybranych spraw spornych<sup>10</sup>, a zachodzące zmiany w prawie sprzyjają rozwojowi polubownych metod rozwiązywania sporów. Jest to jednak nadal zjawisko promowane, a nie powszechne. Niejako na fali rozwoju polubownych metod rozwiązywania sporów przedmiotem niniejszej pracy uczyniłam rozwój wybranych alternatywnych metod rozwiązywania sporów w jednej konkretnej dziedzinie prawa – w prawie spadkowym. Prawo spadkowe jako dziedzina prawa, na której koncentruję się w niniejszej pracy, nie została wybrana przeze mnie przypadkowo. Po pierwsze, poszukiwałam dziedziny prawa, w której zastosowanie alternatywnych metod rozwiązywania sporów mogłoby wydawać się co najmniej kontrowersyjne z uwagi na swój przede wszystkim deklaratoryjny charakter, dziedziny w której alternatywne metody rozwiązywania sporów nie są co do zasady stosowane, jak ma to miejsce np. w prawie rodzinnym czy w prawie gospodarczym. Jednocześnie wskazując, że w wybranych spornych sprawach spadkowych istnieje pole do zastosowania obok rozstrzygnięć sądowych, polubownych metod rozwiązywania sporów, w tym brak przeszkód prawnych do skorzystania z tych metod. Nadmieniam, że sporne sprawy spadkowe, takie jak dział spadku czy sprawy o zachówek, należą do jednych z najtrudniejszych konfliktów do rozwiązania często z uwagi na długotrwałość konfliktu i głęboko emocjonalny charakter sporu. Prawo spadkowe jako zespół norm bezwzględnie obowiązujących, pozostaje pod ochroną Konstytucji RP<sup>11</sup>, i jako zagwarantowane konstytucyjne prawo do dziedziczenia powinno podlegać władztwu państwowemu, którego celem jest strzeżenie tego prawa i zapewnienie ochrony interesów spadkodawcy i spadkobierców.

---

<sup>8</sup> L. Mistelis, ADR in England and Wales, ARIA 2001, Nr 2, s. 167–168.

<sup>9</sup> Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego, Rady i Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie stosowania dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/52/WE w sprawie niektórych aspektów mediacji w sprawach cywilnych i handlowych z 26.8.2016 r., COM(2016) 542 final.

<sup>10</sup> E. Gmurzyńska, R. Morek, Mediacje, s. 21.

<sup>11</sup> Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm. i ze sprost.).

Nie bez znaczenia dla wyboru przeze mnie tematu oraz określenia celu niniejszej rozprawy miało wejście w życie 17.8.2015 r. w polskim systemie prawnym w sposób bezpośredni, bez potrzeby implementacji, Rozp. Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 650/2012 z 4.7.2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego<sup>12</sup>, które w mojej ocenie powinno stanowić istotny krok w kierunku rozwoju alternatywnych metod rozwiązywania transgranicznych sporów spadkowych.

Celem niniejszej pracy jest zaprezentowanie możliwości rozstrzygania oraz rozwiązywania spraw spadkowych, w tym wybranych sposobów, modeli, metod i trybów ich rozpoznawania. Niniejsza praca ma stanowić obiektywną ocenę stanu rozwoju metod rozstrzygania spraw spadkowych w Europie oraz ustalić, czy alternatywne, pozasądowe metody rozwiązywania sporów mogą mieć zastosowanie w spornych sprawach spadkowych. Co istotne, przyjętego na potrzeby pracy pojęcia alternatywnych metod rozstrzygania spraw spadkowych nie zawężam jedynie do analizy polubownych metod rozwiązywania sporów (jako ADR), ale traktuję je jako pojęcie ogólne dotyczące każdego z możliwych sposobów rozwiązywania sporów.

Czynię debatę nad zagadnieniem „oddania sprawy” w ręce stron i ustalenia, czy nie stoi to w sprzeczności z zasadą konstytucyjnego prawa dziedziczenia i zagwarantowanym konstytucyjnie prawem do sądu. Podejmuję się odpowiedzi na pytanie, czy istnieje przestrzeń do rozwoju alternatywnych metod rozwiązywania sporów, które przenoszą rozstrzygnięcie sporu z instytucji publicznej na strony, dając im swobodę w wyborze metody rozwiązania ich sprawy. Jednocześnie przedstawiając różne sposoby rozpoznawania spraw spadkowych, mierzę się z zagadnieniem ADR jako remedium służącemu przyspieszeniu postępowania, zapobieganiu formalizmowi procesowemu oraz zmniejszeniu kosztów postępowania<sup>13</sup>. Celem wywodu czynię również zagadnienia dotyczące tego, jakie „alternatywy” dla spornych spraw spadkowych stanowią gwarancję ochrony praw spadkodawcy i spadkobierców, w którym kierunku rozwijają się ADR w Polsce oraz w innych krajach UE. Odpowiadam

---

<sup>12</sup> Rozp. Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 650/2012 z 4.7.2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz.Urz. UE L Nr 201, s. 107).

<sup>13</sup> R. Cebula, Mediacja w sprawach cywilnych jako sposób na usprawnienie działalności sądów, w: Ł. Bojarski (red.), *Sprawny sąd. Zbiór dobrych praktyk*, cz. 2, Warszawa 2008, s. 107.

również na pytanie, czy w spornych sprawach spadkowych, z uwagi na ich charakter, alternatywne metody rozwiązywania sporów powinny być stosowane, czy rozstrzyganie spraw spadkowych powinno zostać powierzone jedynie arbitralnemu rozstrzygnięciu sądu, mając na celu ochronę interesów spadkodawcy i spadkobierców<sup>14</sup>. Poprzez analizę rozwoju alternatywnych metod rozwiązywania sporów w sprawach spadkowych podejmuję się również dokonania kompleksowej analizy procesu rozwoju alternatywnych metod rozwiązywania sporów w Europie.

Obserwując zjawisko decentralizacji sądownictwa (zjawisko, w którym sądy nie są jedyną czy główną instytucją rozwiązującą spory, a kompetencje sądu powierzane są innym organom publicznym, wychodząc naprzeciw oczekiwaniom społecznym), podkreślam znaczenie promowania i rozpowszechnienia alternatywnych metod rozwiązywania sporów w różnych dziedzinach prawa, w tym w szczególności w spornych sprawach spadkowych. Prezentowana tematyka ma nie tylko dokonać kompleksowej oceny możliwości zastosowania alternatywnych metod rozwiązywania sporów w sprawach spadkowych, ale również odpowiedzieć na pytanie, czy możliwe jest upatrywanie rozwoju alternatywnych metod rozwiązywania sporów w innych dziedzinach prawa, takich jak np. prawo spadkowe (przy założeniu że sposoby ADR znajdują zastosowanie przede wszystkim w sprawach rodzinnych, gospodarczych i dotyczących praw konsumenta). Niniejsza praca ma na celu rozstrzygnięcie nie tylko podanych wątpliwości, jej celem jest także spojrzenie w przyszłość i zaprezentowanie wizji i możliwości rozwoju innych niż aktualnie dostępne możliwości rozpoznawania spraw spadkowych.

## § 2. Przedmiot i metoda pracy

Struktura pracy została tak skonstruowana, aby z jednej strony w sposób wyczerpujący zaprezentować wybrane i obowiązujące modele rozstrzygania spraw spadkowych, a z drugiej strony wprowadzić „alternatywę” również dla sądu rozstrzygającego sprawy spadkowe – zaprezentować modele rozstrzygania spraw, które mogłyby usprawnić i przyspieszyć rozstrzyganie spraw spadkowych.

---

<sup>14</sup> A. Kalisz, Alternatywne rozwiązywanie sporów – recepcja rozwiązań, czy realizacja koncepcji?, w: J. Stelmach (red.), *Filozofia prawa wobec globalizmu*, Kraków 2003, s. 177.

Niniejsza praca składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy rozdział poświęciłam zagadnieniom ogólnym i terminologicznym dotyczącym szeroko pojętej sprawy spadkowej, co miało stanowić zasadne wprowadzenie w problematykę sposobów, metod czy modeli rozpoznawania spraw spadkowych. Konstrukcja prawna oraz ochrona prawa dziedziczenia stanowią bowiem istotny filar dla własności prywatnej i rodziny<sup>15</sup>. Obowiązkiem państwa jest ochrona dziedziczenia, a co za tym idzie stworzenie instrumentów prawnych mających stanowić skuteczny nadzór i kontrolę nad realizacją praw spadkodawców i spadkobierców. Poprzez analizę prawnoporównawczą sięgam do istoty spraw spadkowych właściwych dla dwóch systemów prawnych: *common law* i *civil law*, prezentując wybrane sprawy spadkowe w porządkach prawnych Francji, Niemiec i Anglii wraz z dokonaniem stosownych odwołań do prawa polskiego. Charakteryzując „sprawę spadkową” w znaczeniu europejskim, dokonuję oceny znaczenia dla międzynarodowego prawa spadkowego Rozporządzenia spadkowego Nr 650/2012. Naczelnym zadaniem, jakie stawiam przed tą częścią pracy jest ustalenie, czy pojęcie spadek jest w Europie pojęciem uniwersalnym, związanym w każdym wypadku ze śmiercią spadkodawcy i z prawem do dziedziczenia. Badam jednocześnie relację między pojęciem sprawy spadkowej a pojęciem dziedziczenia. O ile sprawy spadkowe w wybranych krajach europejskich traktuję wybiórczo i wskazuję na zróżnicowanie prawa spadkowego w poszczególnych państwach, o tyle tematykę sprawy spadkowej w Polsce traktuję w sposób szczególny. Moim celem jest jak najpełniejsze oddanie istoty dziedziczenia w Polsce, w ślad za przedstawicielami doktryny prawa spadkowego, porządkuję i klasyfikuję „polskie sprawy spadkowe”<sup>16</sup>. Założyłam bowiem, że zasadnym wstępem do problematyki sposobów rozstrzygania spraw spadkowych jest w pierwszej kolejności przedstawienie katalogu spraw spadkowych.

Zasadniczą i naczelną część niniejszej pracy stanowi rozdział drugi, w którym prezentuję wybrane modele rozstrzygania spraw spadkowych. Rozpocynam od analizy prawnoporównawczej prawa spadkowego we Francji i Niemczech, prezentując modele rozwiązywania spraw o dział spadku. Celowo, właśnie w tym rozdziale akcentuję zwiększającą się rolę notariusza w sprawach spadkowych. Przedstawienie roli notariusza w sprawach spadkowych stanowi również wstęp do dalszych zagadnień dotyczących rozstrzygania spraw spadkowych *de lege ferenda*. Na gruncie prawa polskiego analizuję możliwość za-

---

<sup>15</sup> P. Księżak, Prawo spadkowe, Warszawa 2017, s. 19–24.

<sup>16</sup> P. Księżak, Prawo spadkowe, Warszawa 2017, s. 19–24.

stosowania alternatywnych metod rozwiązywania sporów w sprawach spadkowych w relacji do chronionego przez Konstytucję RP prawa dziedziczenia<sup>17</sup>. Prowadzę debatę nt. kolizji pomiędzy konstytucyjnym prawem do sądu a możliwym oddaniem sporu „w ręce stron”. Podkreślam bezwzględnie obowiązujący charakter przepisów prawa spadkowego, na tle innych cywilnych praw podmiotowych. Część praktyczną rozdziału poświęciłam relacji prawa do sądu w stosunku do wykorzystywania polubownych metod rozwiązywania sporów. Niezależnie od tego, że Państwo powinno stać na straży ochrony praw jednostki, alternatywne metody rozwiązywania sporów są również postrzegane jako element braku zaufania do wymiaru sprawiedliwości, co, jak prezentuję, może być efektem utraty zaufania do prawa.

Poszukując możliwości rozstrzygnięcia spraw spadkowych, rozdział trzecinijszej pracy poświęciłam zdefiniowaniu pojęcia i genezie alternatywnych metod rozwiązywania sporów. Przedstawiam obecnie funkcjonującą nomenklaturę w tej dziedzinie. Charakteryzuję istotę alternatywnych metod rozwiązywania sporów, wskazując do czego skierowana jest owa alternatywa, jakie są metody, formy i sposoby rozwiązywania sporów, w tym tryby rozwiązywania konfliktów. Dokonuję kwalifikacji form ADR, dzieląc je na metody podstawowe oraz mieszane<sup>18</sup>. Odwołuję się do genezy i źródeł powstania alternatywnych metod rozwiązywania sporów, prezentując trzy modele rozwoju ADR: model uwarunkowanej preferencji właściwy dla państw azjatyckich i społeczeństw pierwotnych, model ewolucji systemu prawa związany z rozwojem ruchu ADR w Stanach Zjednoczonych oraz model implementacji właściwy dla Europy. W ramach prezentowanych modeli rozwoju ADR akcentuję rolę Stanów Zjednoczonych jako miejsca, w którym narodziła się współczesna mediacja. Prezentuję rozwój alternatywnych metod rozwiązywania sporów w Europie, nawiązując do dorobku RE oraz UE w tej dziedzinie. Ukazanie ewolucji alternatywnych metod rozwiązywania sporów w Europie ma stanowić zarówno wprowadzenie do problematyki alternatywnych metod rozwiązywania sporów, jak również wstęp do szczegółowej analizy możliwości rozwoju alternatywnych metod rozwiązywania sporów w sprawach spadkowych. Rozdział ma charakter opisowy i ściśle merytoryczny, oparty jest na dostępnej literaturze prawniczej oraz wybranych aktach prawnych. Moim celem jest rów-

---

<sup>17</sup> W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 131–135, 329–336.

<sup>18</sup> A. Kalisz, A. Zienkiewicz, *Mediacja sądowa*, s. 30.

nież zaprezentowanie tematyki ADR jako funkcjonującego obok modelu sądowego sposobu rozpoznawania spraw.

W rozdziale czwartym prezentuję pozasądowe możliwości rozstrzygania spraw spadkowych. Poszukuję nowej przestrzeni prawnej dla rozwoju alternatywnych metod rozwiązywania sporów w sprawach spadkowych, którą upatruję w Rozporządzeniu spadkowym Nr 650/2012. Dokonując oceny zdatności ugodowej w sprawach spadkowych, poszukuję alternatywnych metod rozwiązywania sporów, które mogłyby znaleźć zastosowanie w sprawach spadkowych. Wychodząc od pojęcia zdatności ugodowej, przedstawiam wybrane sprawy spadkowe, a w zasadzie spory spadkowe zdadne do zawarcia ugody. Przedstawienie katalogu spraw spadkowych zdatnych ugodowo stanowi w mojej ocenie słuszny wstęp do dalszej analizy modeli rozstrzygania spraw spadkowych w Europie. Jednocześnie podejmuję się analizy problematyki zdatności arbitrażowej<sup>19</sup> w sprawach spadkowych celem ustalenia czy sprawy spadkowe posiadają zdatność arbitrażową. Ostatni rozdział pracy doktorskiej stanowi zarówno ocenę dorobku ADR w sprawach spadkowych, jak również propozycję usprawnienia wykorzystywania alternatywnych metod rozwiązywania sporów w sprawach spadkowych. Podejmuję się oceny i charakterystyki rozwiązywania sporów *online*<sup>20</sup>. Analizuję możliwość utworzenia platformy internetowej mającej służyć rozwiązywaniu problemów spadkowych. Wskazuję na możliwości, jakie niesie ze sobą rozwiązywanie sporów *online* w transgranicznych sprawach spadkowych. Przekonuję do zasadności utworzenia Europejskich Centrów Spadkowych, na wzór Europejskich Centrów Konsumenckich jako specjalistycznych instytucji służących wsparciem merytorycznym w sprawach spadkowych. Za wizję przyszłości uważam powołanie tzw. spec-mediatorów, których określam mianem transgranicznych rozjemców spadkowych, stanowiących wsparcie dla stron postępowania w przedmiocie efektywnego rozwiązania konfliktu spadkowego. Widoków na usprawnienie systemu rozstrzygania spraw spadkowych upatruję również w rozwoju sztucznej inteligencji, w rozumieniu wykorzystania programów komputerowych służących sprawnemu przetwarzaniu danych, usprawniających pracę wymiaru sprawiedliwości oraz komunikacji pomiędzy stronami postępowania.

---

<sup>19</sup> A. Calus, Sprawa zdatności arbitrażowej wprawie angielskim i w prawie amerykańskim (federalnym i stanowym), w: J. Okolski i in. (red.), Księga pamiątkowa 60-lecia Sądu Arbitrażowego przy KIG w Warszawie, Warszawa 2010, s. 518.

<sup>20</sup> Rozdział IV § 5. Informatyzacja prawa a rozstrzyganie spraw spadkowych, s. 189.

Na zakończenie dokonuję kompleksowej oceny poprzez analizę zalet i wad zastosowania alternatywnych metod rozwiązywania sporów w sprawach spadkowych. Finalnym osiągnięciem pracy ma być dokonanie oceny możliwości rozwoju sądowych i pozasądowych metod w sprawach spadkowych oraz analiza działań, które mogłyby wspierać rozwój tej dziedziny.

Fundamentem struktury badawczej pracy pozostają jej tezy, których udowodnieniu służyć ma również niniejsza praca. W ocenie autora, alternatywnych metod rozstrzygania spraw spadkowych nie należy wiązać jedynie z pozasądowymi metodami rozstrzygania spraw – a to ich podstawowymi formami – negocjacjami, mediacją czy arbitrażem<sup>21</sup>. Alternatywne metody rozstrzygania spraw spadkowych to wszystkie metody służące rozstrzygnięciu sprawy spadkowej – rozumiane również jako alternatywa wewnętrzna – a to sprawy rozpoznawane przez sąd oraz funkcjonariuszy publicznych<sup>22</sup>. Zastosowanie alternatywnych metod rozwiązywania spraw spornych nie jest zjawiskiem powszechnym. W ocenie autora, z uwagi na ilość spraw spadkowych, długość postępowań sądowych niezbędna jest alternatywa, w tym fachowe wsparcie specjalistów z zakresu prawa spadkowego, chociażby w kontekście obowiązującego w krajach UE Rozp. Nr 650/2012. Z jakich względów pomimo posiadanych narzędzi prawnych wprowadzonych zarówno przez ustawodawcę polskiego oraz prawo unijne, mających na celu wykorzystywanie alternatywnych metod rozwiązywania sporów, metody te nadal budzą kontrowersje i nie są stosowane, wbrew oczekiwaniom społecznym, które dotyczą nie tylko rozstrzygnięcia sprawy ale przede wszystkim rozwiązaniu konfliktu, który stał się źródłem sporu.

Niniejsza praca stanowić ma również kompendium wiedzy nt. szeroko pojętej sprawy spadkowej oraz postępowania w sprawach spadkowych, w szczególności sprawach o dział spadku, z przedstawieniem zastosowania alternatywnych metod rozwiązywania sporów w spornych sprawach spadkowych.

---

<sup>21</sup> A. Kalisz, A. Zienkiewicz, *Mediacja sądowa*, s. 29.

<sup>22</sup> J. Kurek, *Tajemnice zawodów prawniczych. Tajemnica notariusza*, MoP 2014, Nr 1, s. 50.



# Rozdział I. Zagadnienia ogólne i terminologiczne

## § 1. Uwagi wstępne

Analizę sprawy spadkowej rozpocynam od zaprezentowania sposobów rozstrzygania spraw spadkowych oraz charakterystyki kluczowych dla prawa spadkowego zagadnień, takich jak konstrukcja prawna dziedziczenia oraz ochrona dziedziczenia. Dziedziczenie stanowi podstawę dla dwóch naczelnych filarów społeczeństwa – własności prywatnej oraz rodziny. Istnienie dziedziczenia jest naturalną konsekwencją istnienia własności prywatnej. Związek pomiędzy instytucjami własności prywatnej oraz dziedziczeniem jest powszechnie podkreślany przez naukowców zajmujących się prawem spadkowym, bowiem dziedziczenie stanowi wolność przenoszenia swojej własności. Związki łączące własność i dziedziczenie uzasadniają obowiązywanie nakazu uwzględnienia woli właściciela jako podstawowego czynnika rozstrzygającego o tym, komu mają w razie jego śmierci przypaść przedmioty tworzące jego majątek<sup>1</sup>. Dlatego pisząc o rozstrzyganiu spraw spadkowych, nie sposób pominąć roli, jaką odgrywa prawo spadkowe, które z racji swojej wagi powinno posiadać stosowne instrumenty ochronne. Prawo dziedziczenia określają usystematyzowane przez prawodawcę sprawy spadkowe<sup>2</sup>. W przedmiotowym rozdziale podejmuję próbę zdefiniowania i ustalenia, czy w Europie możemy mówić o jednej uniwersalnej sprawie spadkowej, czy może wielu sprawach spadkowych właściwych dla danego porządku prawnego. Zrozumienie, czym jest sprawa spadkowa, jest niezbędne do zaprezentowania i dokonania przeze mnie oceny dostępnych modeli rozstrzygania spraw spadkowych. Podejmując próbę analizy sprawy spadkowej w Europie, badam tematykę na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, na zasadzie analizy prawnoporównawczej mierzę

---

<sup>1</sup> P. Księżak, *Prawo spadkowe*, s. 29.

<sup>2</sup> M. Niedośpiął, *Prawo dziedziczenia – zagadnienia konstrukcyjne*, *Pal.* 1986, Nr 30/12(348), s. 15–23.

się z prawem spadkowym wybranych państw europejskich, jednocześnie prezentując sprawę spadkową ujętą z dwóch perspektyw: systemu prawa – *common law* i rodzaju prawa – *civil law*<sup>3</sup>. Po wtóre, śladami doktryny prawa poszukuję uniwersalnej definicji sprawy spadkowej w Europie, określając rolę Rozp. Nr 650/2012 w harmonizacji prawa spadkowego w Europie<sup>4</sup>. Dokonanie charakterystyki sprawy spadkowej w kontekście europejskim jest dla mnie niezbędne do ustalenia materii prawa spadkowego, która może być przedmiotem nie tylko rozstrzygnięcia sądu, umowy stron, ale również ugody zawartej przy zastosowaniu alternatywnych metod rozwiązywania sporów. W podrozdziale poświęconym polskiej sprawie spadkowej podejmuję próbę zdefiniowania pojęcia sprawy spadkowej w prawie polskim, ustalenia, czy sprawa spadkowa jest każdą sprawą, którą reguluje prawo spadkowe, czy polskie prawo cywilne zawiera zamknięty katalog spraw spadkowych, czy może katalog ten pozostaje otwarty, a sprawa spadkowa jest każdą sprawą regulującą skutki prawne związane ze śmiercią spadkodawcy. Dokonuję analizy wybranych spraw, które określam mianem spraw spadkowych, oraz czynności i procedur związanych ze sprawami spadkowymi. Zdefiniowanie sprawy spadkowej stanowi merytoryczny wstęp do charakterystyki rozstrzygania i rozwiązywania spraw spadkowych.

## § 2. Konstrukcja prawna i ochrona dziedziczenia

Dziedziczenie jako kluczowe pojęcie prawa spadkowego stanowi zjawisko prawne polegające na przejściu spadku po zmarłej osobie fizycznej, nazwanej spadkodawcą, na inny podmiot lub podmioty nazwane spadkobiercami<sup>5</sup>. Pojęcie dziedziczenia określane jest jako sukcesja następująca *mortis causa*. Nabywanie praw i obowiązków może następować w drodze sukcesji uniwersalnej lub sukcesji singularnej. Dziedziczenie to najbardziej typowy przykład sukcesji uniwersalnej (generalnej), który charakteryzuje się przejściem ogółu praw i obowiązków ze zmarłego na osoby, które wyznacza spadkodawca przy dziedziczeniu testamentowym lub osoby wskazane przez ustawę przy dziedzicze-

---

<sup>3</sup> K. Osajda, Ustanowienie spadkobiercy w testamencie *common law* i *civil law*, Warszawa 2009, s. 2–8.

<sup>4</sup> A. Wysocka-Bar, Prawo właściwe do dziedziczenia wg unijnego rozporządzenia dotyczącego spraw spadkowych, KPP 2012, Nr 4, s. 916.

<sup>5</sup> M. Załucki (red.), KC. Komentarz, Warszawa 2019, art. 922, Nb 1–2.

niu ustawowym<sup>6</sup>. Żeby doszło do dziedziczenia, muszą wystąpić następujące elementy – musi istnieć osoba fizyczna będąca poprzednikiem prawnym, czyli spadkodawcą, której możliwe było przypisanie jej własnych praw i obowiązków, musi istnieć jeden lub większa liczba następców prawnych, czyli spadkobierców, na których takie prawa i obowiązki mogą przejść, oraz musi nastąpić zdarzenie prawne, jakim jest śmierć poprzednika prawnego. Wyróżniamy pięć aspektów dziedziczenia jako sukcesji uniwersalnej, tj. uniwersalność (całościowość) dziedziczenia, jedność przedmiotu przejścia, jedność sposobu przejścia, jedność czasu przejścia oraz jedność *cauzy*, czyli powodu przejścia prawnego<sup>7</sup>.

Obowiązkiem ustawodawcy jest zapewnienie stosownych instrumentów prawnych określających wolność i swobodę testowania. Swoboda testowania stanowi najistotniejszy element treści konstytucyjnego prawa dziedziczenia. Z regulacji konstytucyjnej ma wynikać prymat dziedziczenia testamentowego nad dziedziczeniem ustawowym, bowiem o losach majątku ma przesądzać przede wszystkim wola spadkodawcy, a dopiero w następnej kolejności przepisy ustawowe. W nowoczesnych systemach prawnych (prawo holenderskie, prawo angielskie, prawo Stanów Zjednoczonych Ameryki) podkreśla się, że system uprawnień osób bliskich na wypadek śmierci spadkodawcy powinien być oparty na przesłankach sprawiedliwości społecznej i umożliwiać ingerencję w ostatnią wolę spadkodawcy tylko wówczas, gdy jest to niezbędne<sup>8</sup>.

Z samej istoty własności jako prawa majątkowego wynika, że jego trwanie nie powinno być uzależnione od długości życia spadkodawcy. Konstrukcja prawna dziedziczenia zapewnia bezpieczeństwo obrotu prawnego, co jest istotne zarówno dla potencjalnych spadkobierców, jak i wierzycieli oraz dłużników spadkodawcy. W wyniku przejścia praw i obowiązków majątkowych ze spadkodawcy na spadkobierców, ci ostatni wstępują w stosunki prawne poprzednika prawnego<sup>9</sup>. Zatem dziedziczenie jest jednym z naczelných praw podmiotowych i podlega ochronie prawnej. Zadaniem prawa spadkowego powinna być ochrona interesów spadkodawcy jako dokonującego stosownych rozrządzeń majątkowych, a zadaniem państwa powinno być stanie na straży

---

<sup>6</sup> M. Załucki (red.), KC. Komentarz, art. 922, Nb 3.

<sup>7</sup> K. Muscheler, *Universalsukzession und Vonselbsterwerb: Die rechtstechnischen Grundlagen des deutschen Erbrechts*, Tübingen 2002, s. 5.

<sup>8</sup> M. Załucki, *Wpływ orzecznictwa TK na prawo spadkowe*, w: M. Grzybowski (red.), *Państwo Demokratyczne, Prawne i Socjalne. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi Zbigniewowi Antoniemu Maciągowi*, Kraków 2014, s. 154.

<sup>9</sup> Uchw. SN z 20.4.1964 r., III CO 63/63, OSNCP 1965, Nr 12, poz. 200.

tego prawa. Europejska Konwencja Praw Człowieka (EKPCz)<sup>10</sup> w art. 1 ust. 1 Protokołu dodatkowego Nr 1 stanowi, że „każda osoba fizyczna i prawna ma prawo do poszanowania swojego mienia. Nikt nie może być pozbawiony swojej własności, chyba że w interesie publicznym i na warunkach przewidzianych przez ustawę oraz zgodnie z ogólnymi zasadami prawa międzynarodowego”, co można odnieść również do rozrządzania majątkiem na wypadek śmierci. Konstytucyjna ochrona dziedziczenia wiąże się zatem z ochroną spadkodawcy, który może dysponować zgromadzonym za życia majątkiem na wypadek śmierci. Konstytucyjne prawo dziedziczenia obejmuje prawo do pozostawienia oraz prawo do dziedziczenia po kimś (prawo stania się spadkobiercą, kompetencję dziedziczenia, prawo do spadku). Nie można go natomiast traktować jako obejmującego roszczenie o dziedziczenie czy ekspektatywę stania się spadkobiercą. Artykuł 1 Protokołu dodatkowego Nr 1 do EKPCz nie gwarantuje prawa do nabywania mienia tak w drodze dziedziczenia, jak i w inny sposób: „ochroną konwencyjną ustanowioną przez art. 1 Protokołu Nr 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności objęta jest swoboda rozrządzania własnym majątkiem na wypadek śmierci, nikt natomiast nie może powoływać się na ten przepis jako podstawę roszczeń do nabycia majątku osoby zmarłej”<sup>11</sup>. Konstytucyjne prawo dziedziczenia ma charakter prawa podstawowego i jako takie nie może być utożsamiane z prawem podmiotowym na gruncie ustawodawstwa cywilnego, w szczególności z prawem na spadku ani do spadku. Z uwagi na istotność prawa dziedziczenia i jego naczelne znaczenie jako prawa podstawowego, jego ochronę deklarowała już Konstytucja Republiki Weimarskiej z 1919 r. (w art. 154), niemiecka ustawa zasadnicza (art. 14) oraz konstytucje niektórych innych państw europejskich (np. Włoch, Hiszpanii, Irlandii)<sup>12</sup>. Prawo niemieckie przyjmuje pogląd, zgodnie z dominującym stanowiskiem doktryny, że prawo do dziedziczenia stanowi prawo podmiotowe<sup>13</sup>. Przysługuje ono spadkobiercy z chwilą nabycia spadku, a jego przedmiotem jest spadek jako pewna całość<sup>14</sup>.

---

<sup>10</sup> Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4.11.1950 r., [https://www.echr.coe.int/Documents/Convention\\_POL.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_POL.pdf) (dostęp z 12.3.2017 r.).

<sup>11</sup> Wyr. ETPC z 28.10.1987 r. *Inze v. Austria* (skarga Nr 8695/79), HUDOC; wyr. TK z 31.1.2001 r., P 4/99, OTK 2001, Nr 1, poz. 5.

<sup>12</sup> M. Saffjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP, t. 1. Komentarz do art. 1–86, Warszawa 2016, Nb 99–100.

<sup>13</sup> H. Lange, K. Kuchinke, Erbrecht, München 2001, s. 10.

<sup>14</sup> H. Brox, Erbrecht, Köln 1975, s. 2.

Prawo dziedziczenia gwarantuje wolność uprawnionego decydowania o jego majątku po śmierci. Wolność dziedziczenia umożliwia zachowanie jakościowej tożsamości i jedności spadku. Za istotę prawa dziedziczenia uznaje się swobodę testowania, tj. decydowania o przypadaniu majątku spadkodawcy określonym osobom po jego śmierci. Swoboda testowania urzeczywistnia autonomię prywatną w zakresie dziedziczenia. Tak rozumiana swoboda testowania wyznacza podobieństwa między wolnością własności a dziedziczeniem. To ostatnie mieści się bowiem w szeroko rozumianej wolności majątkowej<sup>15</sup>. Wola testatora jest zasadniczo elementem rozstrzygającym o losach majątku po jego śmierci<sup>16</sup>. Oznacza to przede wszystkim, że ustawodawca obowiązany jest stworzyć mechanizmy dostosowania porządku dziedziczenia do woli – także przypuszczalnej – spadkodawcy. Wolność dziedziczenia przede wszystkim jednak służy ochronie interesu przyszłych pokoleń, a nie samego właściciela (spadkodawcy)<sup>17</sup>.

Pojęcie prawa dziedziczenia występuje w Konstytucji RP w trzech przepisach. Zgodnie z art. 21 ust. 1 „Rzeczpospolita Polska chroni własność i prawo dziedziczenia”. Artykuł 64 ust. 1 Konstytucji stanowi, że: „Każdy ma prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia”. Artykuł 64 ust. 2 Konstytucji podaje, że: „Własność, inne prawa majątkowe oraz prawo dziedziczenia podlegają równej dla wszystkich ochronie prawnej”. Użyte w przepisie odniesienia, że każdy ma prawo dziedziczenia, uzasadnia wniosek, że mamy do czynienia z prawem powszechnym, którego źródłem jest przyrodzona i nienaruszalna godność człowieka (art. 30 Konstytucji), a nie obywatelstwo polskie jako prawny wyraz przynależności państwowej (art. 34 Konstytucji). „Każdym” w rozumieniu przepisów Konstytucji jest więc każdy człowiek, zarówno obywatel polski, jak i osoba nieposiadająca obywatelstwa polskiego, która, zgodnie z art. 37 ust. 1 Konstytucji, korzysta z wolności i prawa zapewnionych w Konstytucji, jeżeli znajduje się pod władzą Rzeczpospolitej Polskiej<sup>18</sup>. Istotnym jest, że w żadnym z tych przepisów nazwa „prawo dziedziczenia” nie występuje samodzielnie, ale jako fragment dłuż-

---

<sup>15</sup> H. Brox, Erbrecht, Köln 1975, s. 2, Nb 101.

<sup>16</sup> Wyr. TK z 25.2.1999 r., K 23/98, OTK 1999, Nr 2, poz. 25 oraz wyr. TK z 31.1.2001 r., P 4/99, OTK 2001, Nr 1, poz. 5.

<sup>17</sup> L. Garlicki, w: K. Garlicki, M. Zubik, Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej. Komentarz, t. III, Warszawa 2016, s. 10.

<sup>18</sup> A. Mączyski, Konstytucyjne prawo dziedziczenia, w: L. Ogiełło, W. Popiołek, M. Szpunar (red.), Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana, Warszawa 2005, s. 1169.